

DEMOKRACIA NIE JE PRECHÁDZKA RUŽOVOU ZÁHRADOU

Rozhovor s Ivanom Chvatíkom pri príležitosti 25. výročia založenia *Archívu Jana Patočku*

Jan Patočka

Ivan Chvatík je filozof, fenomenológ, zakladateľ a vedúci Archívu Jana Patočku v Prahe. Ako vedúci archívu riadi vydávanie Patočkových diel, predovšetkým zbranych spisov. Zároveň je zástupcom riaditeľa Centra pre teoretické štúdiá, spoločného pracoviska UK a AV ČR v Prahe, ktoré sa snaží o transdisciplinárny prienik filozofie s inými vednými odbormi. Je prekladateľom viacerých textov Martina Heideggera do českého jazyka. Okrem iného je držiteľom čestného doktorátu Karlovej univerzity v Prahe a Pamätnej medaily Jana Patočku.

* * *

Róbert Stojka: *Veľkú časť svojho života ste zasvätili filozofickému dielu Jana Patočku. Čo bolo rozhodujúcim impulzom pre toto rozhodnutie? Bola to osobnosť Patočku, či skôr filozofia, ktorú sprostredkúval veľmi zaujímavým spôsobom?*

Ivan Chvatík: Ja nepochádzam z Prahy, nepoznal som pražské intelektuálne prostredie. Po absolvovaní gymnázia, ktorému sa vtedy

hovorilo jedenástoročná stredná škola, som sa prihlásil na jadrovú fyziku a myslel som si, že tam nájdem tú skutočnú svetovú múdrosť, ale veľmi skoro som zistil, že to nie je také, ako som si predstavoval. Štúdium na fakulte som síce dokončil (1964), ale medzitým som sa už obzeral aj po iných príležitostiach a postupne som objavil aj Patočku. Najprv len ako niečo, čo bolo pre mňa nepochopiteľné, ale zároveň extrémne zaujímavé. V roku 1968 začal Patočka prednášať na fakulte a ja som začal chodiť na jeho prednášky. S kamarátmi sme hneď pochopili, že je to niečo celkom iné, odlišné od marxizmu. Bolo jasné, že práve do tohto typu múdrosti som chcel preniknúť. Vrhli sme sa do toho od začiatku takpovediac na plný úväzok. Patočka ako prednášajúci bol fascinujúci. Od prvej prednášky sme sa snažili zapísať pokiaľ možno doslova to, čo hovoril. Po prednáške sme sa potom vždy zišli u niekoho doma a zo svojich zápisov sme zostavovali znenie prednášky.

R. S: *Čo podľa vás priťahovalo k Patočkovi to veľké množstvo poslucháčov (aj z ne-filozofických odborov)?*

Ivan Chvatík: Predovšetkým zrejme spôsob podania, pretože on skutočne vedel zaujať poslucháčov. Keď prednášal o nejakom filozofovi zo staršej doby, dokázal jeho filozofický portrét v priebehu pol hodiny vykresliť tak, že všetci museli nadobudnúť dojem, že je to jediná možná filozofická pozícia. Potom však z daného filozofa všetko strhal tak, že z neho nezostalo skoro nič. Ale to mohol urobiť jedine preto, že jeho predchádzajúca prezentácia, resp. expozícia bola taká presvedčivá, že bolo na čom ukázať filozofovu nedostatočnosť.

R. S: *Myslíte si, že ak by sa nepodarilo včas zachrániť Patočkovu filozofickú pozostalosť tak, ako to opisujete v článku o dejinách Archívu Jana Patočku,¹ upadlo by jeho dielo (či jeho väčšia časť) do zabudnutia?*

Ivan Chvatík: To by som tak celkom netvrdil, pretože už za jeho života vlastne niečo z tých dôležitých vecí vyšlo, ale, samozrejme, vtedy hrozilo nebezpečenstvo, že Patočkovu pozostalosť zničí polícia. Nakoniec sa síce o nič také nepokúsili, ale kto to mohol dopredu vedieť? Zrejme by sa záchrana jeho prác aj tak nejako „rozprúdila“, ale bolo by to isto zložitejšie.

R. S: *Mali ste strach, keď ste Patočkove spisy niesli z jeho bytu?*

Ivan Chvatík: No strach... My sme už boli trochu vytrénovaní z predošlého obdobia. Jednoducho sme si dávali pozor. Od Patočku sme si totiž niekoľkokrát predtým vypočuli jeho podrobné rozprávanie o tom, ako on a potom Van Breda² zachraňovali Husserlovu pozostalosť. Patočka sa pôvodne dohodol s Husserlom, že jeho archív bude v Prahe, ale postupne sa ukazovalo, že to bude oveľa zložitejšie. Nakoniec Van Breda veľmi zložitým spôsobom, náročnou cestou a okľukou cez celú Európu (cez Rumunsko, Poľsko a pod.) odviezol jeho diela do Lovane, keďže nemohol ísť priamo cez Nemecko. Takže my sme mali takýto silný vzor.

R. S: *K Patočkovým filozofickým myšlienkam pristupujete kriticky, čo je evidentné aj vo vašich textoch. Ale napriek tomu: Ktorá oblasť Patočkovho filozofického odkazu je vám osobne najbližšia, s ktorou sa dokážete najviac stotožniť? (Mám na mysli tri hlavné centrá jeho filozofie: fenomenológiu, filozofiu dejín a dejiny filozofie.)*

Ivan Chvatík: Ja si myslím, že filozofia dejín a fenomenológia patria u Patočku dohromady. Myslím si, že on ich príliš od seba neoddeľuje. O tom, ako tieto dve disciplíny spolu úzko súvisia, som už raz niekde písal. Je to pre mňa vcelku presvedčivé. A tá kritickosť, o ktorej v súvislosti so mnou hovoríte, spočíva predovšetkým v mojom presvedčení, že Patočka nestihol dopracovať a dotiahnuť svoje veci tak, ako by ich dotiahol, keby mal na to čas. On s tým skutočne zápasil. Pre nás je to teraz už jednoduchšie, keď čítame hotový a sformulovaný text, zatiaľ čo on ho musel formulovať, vymyslieť... Som presvedčený o tom, že na tých najkrajnejších „výbežkoch“ sú stále nejaké tie veci, ktoré by sa mali dotiahnuť ďalej a mali by sa úplne zbaviť prvotnej závislosti od metafyzických, prípadne aj náboženských východísk. To, že

¹ CHVATÍK, I. (2007): Dějiny archívu Jana Patočky v Praze a co jim předcházelo. *Filosofický časopis*, 55 (3), 365-387.

² Hermann Leo Van Breda – františkánsky filozof; zaslúžil sa o záchranu Husserlovej pozostalosti, neskôr zakladateľ *Husserlovho archívu* v Lovani.

k tomu Patočka smeroval, je viac než evidentné, takže ide skôr o polemiku s interpretátormi, ktorí berú Patočku ako hotovú náuku, ktorou však v žiadnom prípade nie je.

R. S: *V tejto súvislosti mi napadla jedna (možno) zaujímavá otázka... Raz ste spomínali, že Patočka chodil na prednášky len s malým lístočkom a aj na bytových seminároch hovoril z hlavy bez podkladov. Keď človek číta napríklad dielo Platon a Európa, tak je to jednoducho fascinujúce.*

Ivan Chvatík: Ja som jeho magnetofónový záznam redigoval, pretože keď človek hovorí z hlavy, tak slová vo vete často nemajú správny slovosled, pretože sa nám stane, že si na konci vety spomenieme na to, čo sme mali povedať na jej začiatku. V takom prípade to doženieme intonáciou. Ale keď potom nepočujete hlas a čítate len doslovný prepis, tak sa to nedá publikovať. Je zločinom publikovať doslovný záznam. Záznam teda bolo potrebné z tohto hľadiska upraviť, aby sa slová nemuseli spoliehať na intonáciu, ale aby to text vyjadroval priamo. Jedinou výnimkou bol prednáškový cyklus, ktorý vyšiel pod názvom *Kacírske eseje*. Poslednú prednášku mal Patočka už napísanú a prečítal ju z papiera. Išlo o prednášku s názvom *Vojny 20. storočia a 20. storočie ako vojna*.³ Keď som to porovnával s nahrávkou, publikácia sa líšila už iba niekoľkými slovami a krátkymi vysvetlivkami. Ale to bola jediná výnimka, keď čítal z papiera. Inak vždy prednášal z hlavy... Až potom, keď si to prerozprával nahlas pred poslucháčmi, zapisoval svoje myšlienky do definitívnej podoby. Ale na druhej strane je pravda, že na niektoré prednášky si robil prípravu, ako to máme možnosť vidieť v archíve v podobe náčrtov napr. na dve strany. Kostra náčrtu sa zhoduje s tým, čo následne povedal. Keď to prepisujeme, tak to má často aj dvadsať strán. Ale ten lístoček, áno, ten musel mať.

R. S: *Čo Vy osobne považujete z Patočkovho filozofického odkazu za najdôležitejšie? Čo je podľa vás to stále živé, hodné premýšľania a inšpiratívne aj pre súčasnú dobu? Čo by mohlo osloviť aj súčasnú generáciu mladých ľudí, ktorí sa zaujímajú o filozofiu?*

Ivan Chvatík: Myslím si, že ako fenomenológia, tak aj filozofia dejín sú stále aktuálne a zaujímavé; o Patočku je stále záujem, dokonca rastúci záujem aj v zahraničí. Podarilo sa nám urobiť niekoľko svetových konferencií, ktoré mali výborný ohlas a ten pretrváva naďalej v podobe stálych záujemcov. Je to ťažké, ak sa pýtate na generáciu mladých ľudí, ktorí sa zaujímajú o filozofiu... Problém s Patočkom predstavuje najmä to, že jeho filozofia je veľmi ťažko uchopiteľná, pretože ak chceme sledovať, o čo mu vlastne ide, musí mať človek celkom slušný prehľad o predchádzajúcich filozofoch a o dejinách filozofie. Bez toho sa to naozaj nedá. Patočka teda nemôže byť žiadnym úvodom do filozofie, aj keď on sám by možno povedal, že všetky tie veci sú úvodom do filozofie, ale predsa len nie pre úplných začiatočníkov, ktorí nič netušia. Ja som prvýkrát narazil na Patočku vo *Filosofickom časopise*, kde mu vyšiel na pokračovanie prednáškový cyklus nazvaný *Úvod do Husserlovej fenomenológie*.⁴ Tak to som len čítal a čítal, márne, dookola a vôbec som nechápal, o čom sa hovorí... Takže to skutočne nie je úvod pre začiatočníka.

³ PATOČKA, J. (2002): *Války 20. století a 20. století jako válka*. In: PATOČKA, J.: *Péče o duši III. Sebrané spisy*. Sv. 3. Praha: Oikúmené, 117-131.

⁴ PATOČKA, J. (1965-1966): *Úvod do Husserlovy fenomenologie*. *Filosofický časopis*, 13 (5), 693-701; (6), 821-849; *Filosofický časopis*, 14 (1), 1-21; (3), 289-305; (5), 569-589.

R. S: *Mnohých to skôr odradí, ak niečomu nerozumejú...*

Ivan Chvatík: Áno. Napríklad Heidegger na druhej strane hovorí, že ľudí je potrebné od filozofie odrádzať... (smiech).

R. S: *V roku 2007 Petr Fischer napísal v jednom článku,⁵ že po nežnej revolúcii v r. 1989 sa zrazu stali všetci Patočkovými žiakmi a (filozoficky) žili z mýtu, ktorý sa okolo neho vytvoril. Čo si myslíte o tomto tvrdení a vôbec o vtedajšej dobe a o vtedajšom filozofickom dianí v Československu?*

Ivan Chvatík: Vtedy mal ešte Petr Fischer takú mladícku vervu, ktorú zdedil ešte od Petra Rezka. Samozrejme, na jednej strane je to pravda, ale je tiež pravda, že vtedy po šesťdesiatom ôsmom všetci na Patočkove prednášky tak nejako chodili... Ale ak niekto, kto sa zúčastnil na jeho prednáškach dvakrát, nadobudol pocit, že je Patočkovým žiakom, tak môžeme s týmto tvrdením súhlasiť. Je to však skôr novinárska figúra. Ale do istej miery to tak je.

R. S: *V súčasnosti venujete pomerne značný priestor svojej práci prekladom Heideggera, ktoré vychádzajú v českom jazyku. Prečo je to tak? Vedie Vás Patočkova filozofia nevyhnutne filozoficky späť k Heideggerovi?*

Ivan Chvatík: Myslím si, že určite. Patočkova filozofia viedla k Heideggerovi, pretože on sám sa s Heideggerom stále vyrovnával. Dá sa povedať, že jeho filozofia je pokusom nie priamo zmieriť Husserla s Heideggerom, ale ukázať, čo je potrebné z Husserla zachovať a čo Heidegger z neho zachováva a prijíma, a zároveň čo je potrebné u Husserla odmietnuť a kritizovať, a to Heidegger naozaj robí. Patočka však s Heideggerom tiež nebol celkom spokojný, takže chcel nájsť akoby nejakú tretiu cestu, tretiu možnosť. Preto som si od doby, keď Patočka zomrel, dal za úlohu hlbšie študovať Heideggera. No a najlepší spôsob čítania takýchto náročných textov je ten, že si ich preložíte (tak, aby všetky vety mali skutočne zmysel). Ľudia si často myslia, že keď text z nemčiny ako-tak prelúskajú, už presne vedia, o čom je. Ale až keď sa pokúsia svoje vety presne sformulovať na papieri, zisťujú, že to nie je celkom jednoduché. Takže som začal prekladať zopár neskorých Heideggerových prednášok, ktoré potom aj vyšli. Medzitým sme mali na jeseň semináre s mladými ľuďmi (napr. dnes už prof. Karfik a ďalší) a zistil som, že oni tým neskorým prednáškam nemôžu celkom rozumieť, pretože my sme s Patočkom absolvovali ešte asi šesťročné školenie pri čítaní *Bytia a času* na súkromnom seminári. Oni na tom seminári neboli, pretože ešte neboli na svete, takže im Heideggerove neskoré prednášky nič nehovorili. To bol dôvod, prečo som sa pustil do prekladu *Bytia a času*. Tak som si povedal, že my sme to s Patočkom preberali a že to nie je preložené. Predstavovalo to pre mňa istý dlh. Prestal som prekladať neskoré prednášky a pustil som sa práve do tohto diela – a bol to beh na dlhú trať.

R. S: *Čo si myslíte vy osobne? Je Bytie a čas naozaj najdôležitejším Heideggerovým spisom?*

Ivan Chvatík: Je, aj nie je. Ako úvod do Heideggera je nevyhnutné prejsť toto dielo. Máme dnes k dispozícii Heideggerove čierne zošity, kde sa sám vyjadril, že bola veľká chyba,

⁵ FISCHER, P. (2007): Co ještě zůstává z mýtu-filozofa Jana Patočky. *Hospodářské noviny*, 13. 3. 2007. Dostupné na: <http://archiv.ihned.cz/c1-20645440-co-jeste-zustava-z-mytu-filozofa-jana-patocky>

že to vôbec publikoval. Ale to sú také prehnané výroky, pretože je to úžasná kniha. V druhej časti však má problematické okruhy... píše sa v nej o národe, o príslušnosti ku generácii a pod., čo mi pripadá tak, že je to v dosť silnom rozpore s prvou polovicou diela, pokiaľ ide o otázku autentickej existencie. Takže je to, samozrejme, problematické, ale myslím si, že dielo *Bytie a čas* je potrebné prečítať.

R. S: *Mnohí tvrdia, že už nič lepšie nenapísal, a že Heideggera po „Kehre“ už ani netreba brať vážne.*

Ivan Chvatík: To nie, to určite nie. Ale ako som povedal aj o Patočkovi, je potrebné sa tým prehrýzť. Heidegger s tým sám neustále bojoval a je potrebné zobrať vážne motto, ktoré má v zobraňovaných spisoch, kde hovorí: „Wege, nicht Werke!“ – a to on myslí vážne. Alebo napríklad názov zväzku *Holzwege*. Ako vieme, *Holzwege* sú práve tie cesty do lesa, ktoré nevedú ďalej... ktoré vedú len do krovia, kde sa ťaží drevo, a doň sa musí ísť so sekerou.

R. S: *Čo si myslíte o Heideggerových a Patočkových úvahách o zániku filozofie na pozadí vedotechniky? Môže skutočne filozofia zaniknúť?*

Ivan Chvatík: Stať sa môže všetko, ale zánik by mohol nastať len vtedy, keby zanikla civilizácia. Inak si myslím, že to nehrozí. Ale len čo pozitívna veda prebrala od filozofie veľkú časť povinností (pôvodne to bolo to isté), tak je, samozrejme, čím ďalej, tým viac potrebná čoraz väčšia špecializácia. Napríklad už aj vo fyzike jeden celkom dobre nevie, čo robí ten druhý, pretože to sa nedá obsiahnuť. A ak ešte od nich chceme, aby mali nejaký filozofický rozhľad, tak je to veľmi náročné. Naše Centrum⁶ tu máme aj preto, aby sme debatu, ktorá presahuje jednotlivé disciplíny, mohli podporovať, aby sme ju viedli, o čo sa naozaj aj snažíme. S akým úspechom, to neviem. Ale mnohí si to pochvaľujú a tvrdia, že jedine u nás, na našej pôde sa dá o takýchto veciach hovoriť a dajú sa preberať problémy, ktoré špecialisti v iných disciplínach nemôžu ani načrtnúť, lebo by boli považovaní vo svojom odbore za neschopných alebo za provokatérov.

R. S: *Ako sa pozeráte na možnosť, ktorú Patočka často pripomínal v súvislosti s Platonom – na myšlienku vlády duchovnej autority v politike? Je podľa vás táto myšlienka realizovateľná? Nie je v tom isté opozitum demokracie, ktorá je stále vnímaná ako vláda ľudu?*

Ivan Chvatík: Ja si myslím, že Patočka priamo nehovorí o potrebe zavedenia vlády duchovnej autority. Vyskytne sa to u neho, keď prednáša Platona, a predstavuje to skôr štruktúrny myšlienkový pokus o analýzu toho, ako problém vlády a správy spoločnosti vyzerá. Patočka o tom v *Kacířských esejach* hovorí omnoho zložitejšie. Nájde tam napríklad myšlienku *polemos*, pričom súvisí so starostlivosťou o dušu a s myšlienkou solidarity otrávených. Okrem toho je tam prezentovaný problém absolútneho zmyslu, ktorý je nedostupný, ale zároveň akoby sme ho zároveň neustále potrebovali. Z toho je potrebné vylúpnuť Patočkovu pozíciu, ktorá podľa mňa musí spočívať v tom, že solidarita je v solidarite tých, ktorí vo vzájomnom stretávaní, čo je práve ten *polemos*, spoločne uchovávajú spoločný priestor, v ktorom (alebo vďaka ktorému) môžu vo svojich názoroch súperiť. Zároveň je tam potrebná starostlivosť o dušu, ktorú si musí robiť jednak každý sám, jednak aj v rámci spoločenstva, pretože

⁶ Centrum pro teoretická studia v Prahe, ktorého súčasťou je aj Archív Jana Patočky.

jedine tu sa môže spoločenstvo dostať k nejakým spoločným názorom na to, ako spoločnosť riadiť. Takže celé je to vzájomne veľmi úzko späté. Demokracii to určite neprekáža. Patočka však chce zdôrazniť, že demokracia nie je prechádzka ružovou záhradou, kde by mohla akosi ľahko vládnuť duchovná autorita. To je naivná predstava, ktorú on nechcel hlásať, a práve preto vždy pripomínal Platóna a jeho sicílske cesty s istým úsmevom. Ako to aj s tým Platónom bolo, ktovie... narážam na jeho *Siedmy list*, o ktorom nevieme, či je celkom autentický.

R. S: *Áno, v závere prednášok k Platonovmu Štátu⁷ prirovnával tú myšlienku aj ku kresťanstvu. Prednášky končia tým, že história ukázala, že niečo také je možné...*

Ivan Chvatík: Ak sa však pozriete zblízka na kresťanstvo, tak duchovná autorita je skôr niečo ako pranie. Niečo o čo sa usilujeme, ale pritom faktické prevedenie je šialeným bojom, v ktorom vzájomne zápasia rôzne názory na to, ako to robiť dobre, ale navyše je v hre ešte aj zápas o smerovanie ku vzmachu a k duchovnej pozícii proti tomu, čo človeka ťahá k úpadku, lebo sa snaží o moc a peniaze a o iné nízke záležitosti. A to stále zohráva istú úlohu. *Polemos* nie je len súperenie medzi čistými názormi na to, čo je dobro. Vždy k tomu pristupuje to temné, negatívne, vždy sú v tom obsiahnuté aj tendencie k úpadku.

R. S: *Veľa ľudí dnes spomína s akousi nostalgiou na minulý režim, akoby sa zabudlo na všetko negatívne, čo priniesol. Mnohí, hlavne zo staršej generácie, tvrdia, že sa nám v minulom režime žilo lepšie. Ako vnímate takéto názory?*

Ivan Chvatík: To je veľmi zábavné, ale aj smutné. Musíme mať na zreteli ľudí v dvoch rôznych pozíciách. Jedni nemali skoro nič, ale mali viac-menej isté, že to, čo majú, budú mať i vtedy, keď sa nebudú veľmi snažiť. Druhí, ktorí patrili k tej vládnucej vrstve, sa mali trochu lepšie a rovnako mali skôr pocit, že im to ľahko vydrží. Dnes, keď sa musia oveľa viac starať, snažiť a pracovať, majú pocit, že im to v tom starom režime stačilo. Ale myslím, že by sa dosť čudovali, keby sa doň mali vrátiť. Takže je to pre mňa skôr smiešne... Nie je možné to riešiť. Takéto reči budú vždy...

R. S: *Nájdu sa ešte podľa vás medzi nevydanými Patočkovými textmi také, ktoré by mohli zásadným spôsobom zmeniť pohľad odbornej verejnosti na niektorú oblasť Patočkovej filozofie? Alebo už bolo všetko rozhodujúce vydané?*

Ivan Chvatík: Nič, čo by zásadne zmenilo Patočkov obraz, v Archíve určite nemáme, ale ešte je tu zopár vecí, ktoré nie sú vydané v rámci zobrazených spisov. My sme zámerne nechávali nakoniec také veci, ktoré už boli istým spôsobom k dispozícii. Ale jedna veľká vec, ktorá nebola vôbec publikovaná, tam ešte zostala, a to je prednáška k Hegelovej *Fenomenológii ducha* z roku 1949. Bol to rok, keď Patočku vyhodili z fakulty, ale ešte mu dovolili prednášať. Práve vtedy prednášal Hegela, ktorého vtedy prekladal, a *Fenomenológia ducha* neskôr aj vyšla. Je to prednáška, ktorá je prepísaná už dávnejšie, ale ešte sme sa nedostali k tomu, aby sme ju vydali ako samostatný zväzok. Okrem toho je v archíve ešte korešpondencia a pracujeme aj na zväzku poznámok k asubjektívnej fenomenológii, ktorý však už vyšiel v nemeckom jazyku v roku 2000. Spracoval ho Karel Novotný. Sú to zápisky, ktoré sú spolovice v českom jazyku a spolovice v nemeckom jazyku. Novotný spolu s Helgou Blaschek-Hahn pripravili

⁷ PATOČKA, J. (2012): *Platónova péče o duši a spravедlivý stát*. Praha: Oikúmené.

nemeckú edíciu. To, čo bolo v češtine, preložili do nemčiny a spojili s tým to, čo už bolo predtým vydané v nemčine. My to teraz robíme naopak. Všetky naše zväzky *Zobraných spisov* sú koncipované ako kompromis medzi čitateľským a kritickým vydaním, takže sú v češtine a v nemčine sú len ako prílohy texty, ktoré v češtine nikde nevyšli. Ale text nemeckých poznámok vyšiel vo zväzku *Orbis phaenomenologicus*⁸ a my budeme prezentovať v češtine to, čo už bolo prezentované v nemčine.

R. S: *Veľmi dlho sa čakalo na vydanie Fenomenologických spisov III. Boli s tým spojené nejaké problémy?*

Ivan Chvatík: Áno, boli s tým problémy, pretože išlo o prvý zväzok, ktorý bol zložený výhradne z nepublikovaných Patočkových rukopisov, ktoré vôbec neboli ani určené na vydanie. Musela sa zmeniť teda celá koncepcia vydavateľskej práce.

R. S: *Ktoré Patočkove texty plánuje vydať Archív v najbližšom období?*

Ivan Chvatík: Ako som už spomínal, pôjde o zväzok poznámok k asubjektívnej fenomenológii a zároveň pracujeme na definitívnom vydaní spisu, ktorý Patočka vydal v roku 1964, *Aristoteles, jeho predchodcovia a dediči*. Toto dielo medzitým vyšlo vo francúzskom jazyku. Pri jeho francúzskom vydaní som viedol obsiahlu korešpondenciu s Erikou Abrams a vyriešili sme asi tisíc otázok, ktoré sa v súvislosti s týmto dielom vynorili. Teda vecne je spracované a teraz už len čakáme na finálnu prípravu do tlače. Predchádzajúce vydanie v českom jazyku bolo veľmi nedôsledné. Bolo tam obrovské množstvo chýb v technických a bibliografických poznámkach. Málokedy mali odkazy na Platóna a Aristotela správne číslovanie. Bolo nevyhnutné spresniť to, čo tam má byť, obzvlášť zápisy rímskych a arabských číslíc. Boli s tým veľké problémy.

R. S: *Ďakujem za rozhovor.*

Zhováral sa *Róbert Stojka*

⁸ PATOČKA, J. (2000): *Vom Erscheinen als sochem. Texte aus dem Nachlaß*. Hrsg. H. Blaschek-Hahn – K. Novotný. Freiburg/München: Karl Alber.